

Ismeretlen Kosztolányi- közlések nyomában

Egykori bácskai és bánági lapokban, folyóiratokban

Egy írói életmű módszeres áttekintéséhez, értékeléséhez és teljes feltérképezéséhez mindenképpen nélkülözhetetlen a közlések maradéktalan számbavétele, miközben nemcsak az első-, hanem a másod- vagy harmadközlések is fontos, jelzésértékű információkat szolgáltatnak az írói opus gazdagságáról, publikációs kiterjedtségéről. Végző soron az írónak a lapokkal és lapszerkesztőkkel való – az első közlések esetében rendszerint személyes ismeretségen alapuló – kapcsolatairól. Ez a helyzet Kosztolányi Dezső publikációival is, amelynek módszeres feltárása már folyamatban van, s amelyhez ez az írás csak apró adalék, eligazítás kíván lenni.

Az alábbiakban egykori bácskai és bánági lapok meg folyóiratok ez ideig ismeretlen Kosztolányi-közléseiről lesz szó, melyeket időrendi sorrendben mutatunk be. Ezek a Kosztolányi-írások ismertek ugyan, de az itt felfedett megjelenéseikről az eddigi Kosztolányi-bibliográfiák nem tudnak. Közöttük van néhány első közlésű írás is, amely mindenképpen nagyobb jelentőséget biztosít e földrajzilag félreeső, vidéki publikálásoknak, de egyben figyelemfelkeltő és további kutatásokra ösztönző, mert a kutatók figyelmét Kosztolányi kiterjedt vidéki baráti és lapszerkesztői kapcsolataira irányítja.

A bánági lapoknál nem volt széleskörűen elterjedt gyakorlat, hogy elsőkötetes fővárosi szerző könyvéből közöljenek ízelítőt, ezért mindenképpen meglepő és feltétlenül személyes ismeretségre, baráti kapcsolatra utal az a körülmény, hogy mindössze egy hónappal Kosztolányi *Négy fal között* című kötetének¹ megjelenése után a *Délvidéki Ujság* már közölt belőle verset. 1907 júniusának végén adta hírül a *Vasárnapi Ujság*, hogy „Kosztolányi

¹ Kosztolányi Dezső: *Négy fal között*. Költemények. Kürthy György rajzaival. Pallas r.-t., Budapest, 1907

Dezső most kiadta verseit egy kötetben”, dicsérve szerzőjének „nem közönséges irodalmi műveltségét”.² Egy hónappal később a *Délvidéki Ujság* már e kötetből hozta Kosztolányi *Cigányok* című versét.³ Ez semmiképpen sem lehetett véletlenszerű gesztus, feltételezésünk szerint Borsodi Lajos vagy Todor Manojlović közvetítésével kerülhetett Schröder Béla felelős szerkesztőhöz a kötet. Ugyancsak lehetséges, hogy a Budapesten gyakran megforduló dr. Várady Imre, a lap főszerkesztője révén került közlésre e Kosztolányi-vers. Sőt, nem ez volt az egyetlen Kosztolányi-vers, amelyet a *Délvidéki Ujság* közölt. Igazi irodalomtörténeti csemege Kosztolányi egyik Baudelaire-fordításának, *A kísértetnek* a megjelentetése⁴, amely két oknál fogva is fontos. Egyrészt azért, mert két héttel korábban jelent meg a *Délvidéki Ujságban* mint a *Pesti Naplóban*⁵ – tehát első közlésnek számít –, másrészt szövegvariáns volt, amely módosított változatban került később Kosztolányi több kiadást is megérett, *Idegen költők* című kötetébe.⁶ Hadd szemléltessük az alábbiakban e két változatot.

A kísértet

*Fülkébe surranok sötétlőn,
Mint lángszemű angyal, ha éj jön
S feléd kuszom majd zajtalan
A hosszú árnyon egymagam.*

*Csökötet lopok rád, büszke barna,
Miként a hold a hús avarra
S öllelek is, te bódító,
Mint sírt a reszkető kígyó.*

*S ha jó az ólomszínű regg,
Hideg lesz a bús ágy-üreg
S estélig elhagyatva látod.*

² Anonim: *Négy fal között = Vasárnapi Ujság*, 1907. jún. 23.

³ Kosztolányi Dezső: *Cigányok = Délvidéki Ujság*, 1907. júl. 28.

⁴ Kosztolányi Dezső: *A kísértet. (Baudelaire) = Délvidéki Ujság*, 1907. júl. 17.

⁵ Kosztolányi Dezső: *A kísértet. Baudelaire = Pesti Napló*, 1907. aug. 2. Lásd a PIM honlapján található Magyar írók bibliográfiája című adatbázisban található Kosztolányi-tételeket, kiegészítve az Erdélyi Helikon, a Kalangya és a Pásztortűz anyagával. Összegyűjtötte Arany Zsuzsanna (Erdélyi Helikon internetes repertórium), Hermann Veronika (Kalangya), Szabó Laura (PIM-adatbázis), Vincze Ferenc (Pásztortűz). Forrás: www.kosztolanyioldal.hu – műhely/segédletek

⁶ Charles Baudelaire: *A kísértet*. Fordította Kosztolányi Dezső = Kosztolányi Dezső: *Idegen költők*. Révai Kiadás, Budapest, 1947, 512.

*Míg más szelíd, szívet ural:
Én megbódítom bosszúval
Az életed, az ifúságod!*

A kísértet

*Ágyadhoz surranok sötétlőn,
mint lángszemű angyal, ha éj jön,
s feléd kúszom majd zajtalan
a hosszú árnyon, egymagam.*

*Csókot lopok rád, büszke barna,
miként a hold a hűs avarra,
s öllelek is, te bódító,
mint sírt a reszkető kígyó.*

*Ha jő az ólomszínű regg,
hideg lesz a bús ágyüreg,
s estélig elhagyatva látod.*

*Más lány, szelíd szívet ural:
én réműlettel, bosszúval
tiprom le majd az ifúságod!*⁸

Kosztolányi műveinek idegen nyelvű kiadásáról értekezve, s a legkorábbi német nyelvű fordításokra utalva Szegedy-Maszák Mihály megállapítja, hogy „*Lámpafény* című szonettjét Horvát Henrik átköltetésében Hans Bethge fölvette *Die Lyrik des Auslandes is neuerer Zeit* című 1907-ben kiadott gyűjteményébe.⁹ Nos, e korai német nyelvű Kosztolányi-fordítások sorába szükséges felvenni az *Augusztusi reggel* című verset is, amely 1909 áprilisában jelent meg a *Temesvárer Zeitung*ban Todor Manojlović fordításában.¹⁰ Az *Augusztusi reggel* című költemény Kosztolányi 1907-ben megjelent első verseskötetéből származik.¹¹

⁷ Kosztolányi Dezső: *A kísértet. (Baudelaire) = Délvidéki Ujság*, 1907. júl. 17.

⁸ Charles Baudelaire: *A kísértet*. Fordította Kosztolányi Dezső = Kosztolányi Dezső: *Idegen költők*. Révai Kiadás, Budapest, 1947, 512.

⁹ Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi művei idegen nyelven*. Prae, 2010. április, 5–12.

¹⁰ Desider Kosztolányi: *Augustmorgen*. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlović = *Temesvárer Zeitung*, 1909. ápr. 11.

¹¹ Kosztolányi Dezső: *Négy fal között*. Költemények. Kürthy György rajzaival. Pallas r.-t., Budapest, 1907

Augusztusi reggel

*Kékül az ég, az éjjel haldokol,
pihennek a házak még csendben alva,
de már lángtól vörös az égnek alja,
és égni kezd az óriás pokol.*

*Az ember ébred – a láng sutorog –
fájdalmasan libeg, kikél az ágyból,
beteg a fénytől, nincs nyugalma, lángol,
fejét paskolják a lángostorok.*

*És nő a fényár, zúg a virradat,
a tűzpokol harsog, dübörg, dagad,
az árva ember fetreng benne főve.*

*Véres sarokkal, bőszen ront előre,
és este elnyúlik az ugaron,
mint egy agyonhajszolt, véres barom.¹²*

Manojlović német nyelvű átköltésében e vers így fest:

Augustmorgen

*Der Himmel blaut, die Nacht bricht tot zusammen,
Die Häuser ruhn noch still und schlafgebannt,
Doch feuerrot ist schon des Himmels Rand,
Die Riesenhölle fangt schon an zu flammen.*

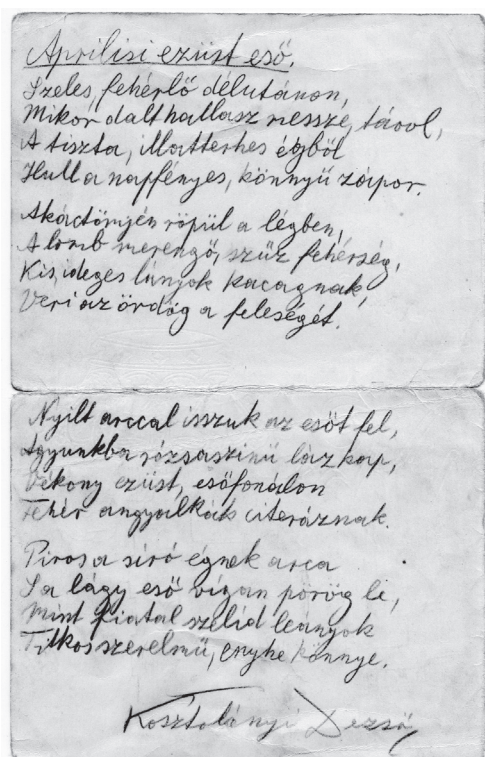
*Der Mensch erwacht – die flammen summen, säuseln –
Keucht schmerzlich und verlässt des Lagers Schoss,
Vom Lichte krank, gebrannt und ruhelos,
Es klatschen auf sein Haupt die flammengeisseln.*

*Es wächts die Lichtflut und die Dämmerung saust,
Die fenerhölle poltert, schwillt und braust,
Drin windet sich der Mensch und will verkohlen.*

*Ergrimmt stürzt vorwärts er mit blutgen Sohlen –
Und Abends streckt er auf sich auf dem Feld
Ein blutges Vieh, zutotgehetzt, geprellt.¹³*

¹² Uo.

¹³ Desider Kosztolányi: *Augustmorgen*. Aus dem Ungarischen: Theodor Manojlović = *Temesvárer Zeitung*, 1909. ápr. 11.

Az Áprilisi ezüst eső kézírata

Manojlovićnak azonban nem ez volt az első német nyelvű Kosztolányi-fordítása. Nagyvárad naplójegyzeteiben olvassuk¹⁴ az alábbi adatot, 1908. március 4-i keltezéssel: „Lefordítottam egy szonettet Kosztolányitól.”¹⁵ Valamivel később, 1909. április 9-én pedig ezt: „Lefordítottam Kosztolányi Dante-ját, és írtam egy költeményt.”¹⁶ Ezeknek a közléseit kellene feltárni a korabeli német lapokban, amelyeknek a modern magyar költészettől megihletett Manojlović – aki 1907 ősze és 1910 tavasza között Nagyváradon bohémkedett a holnaposokkal – szorgalmasan küldte német nyelvű fordításait. Ott, Nagyváradon Manojlović Kosztolányi-élményét nemcsak a költő német nyelvű fordítójával, Horvát Henrikkel való barátság táplálta¹⁷, hanem két Kosztolányi-barát, Juhász Gyula és Babits Mihály folyamatos jelenléte is.¹⁸ Volt még egy fontos mozzanat,

¹⁴ Lásd nagyvárad naplójegyzeteit a szerző tulajdonában.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Lásd: *Babits–Juhász–Kosztolányi levelezése* (szerk.: Tóth Dezső és Vargha Kálmán). A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959 [Új Magyar Múzeum 3.]

amely Manojlovićot Kosztolányi költészete felé irányította: költői világuk hasonlatossága. Erre utal egyik tanulmányában Lazar Merković is, mondván, hogy „a *Februári óda* – Kosztolányinak e reprezentatív verse – a sötétség megidézésével, saját csillagrendszerének halvány remegésével, amelyben mintha egyéni sorsa lenne tetten érhető, Todor Manojlović verseit juttatja eszünkbe”.¹⁹

Manojlović Kosztolányi-igézete nemcsak a nagyváradi években tartott, hanem később is dokumentálható. Így, hagyatékában maradt fenn a *Mágia* (1912)²⁰ című Kosztolányi-kötetből, szálkás írással saját kezűleg kimásolt – minden bizonnyal fordításra előkészített – *Áprilisi ezüst eső* című vers.²¹ Ennek is fontos volna felkutatni esetleges korabeli közlését. Ha mindehhez hozzáadjuk azt a tényt is, hogy Manojlović, annak idején, saját bevallása szerint külföldi német lapoknak is küldte sikerültebb alkotásait, többek között a *Leipziger Illustrierte* meg a *Simplicissimus* szerkesztőségének²², akkor azonnal világossá válik, hogy Kosztolányi (még ismeretlen) német nyelvű közléseit igencsak kiterjedt sajtópalettán kell majd keresni. E fordítások, illetve átköltések vizsgálata pedig – mint Hózsa Éva írja – minden bizonnyal „igazi kihívást jelent a kutatónak”.²³

Igazi meglepetés az ismeretlen Kosztolányi-közlések sorában a nagybecskereki *Fáklya*, amely 1922. március 4-i számában egy eredeti Kosztolányi-írást, március 11-i számában meg egy Kosztolányiról szóló tanulmányt tett közzé.²⁴ A *Babák* című prózájának ez volt az első közlése, amely egy évvel előzte meg az *Érdekes Újság*ot.²⁵ A *Fáklya* *A véres költő* címmel Révay Józsefnek Kosztolányi Nero kötetéről szóló tanulmányát is

¹⁹ Lazar Merković: *Termékeny találkozások = Az emlékezés elevensége*. Kosztolányi Dezső napok a szülőföldön. Szerk.: Hózsa Éva, Arany Zsuzsanna, Kiss Gusztáv. Városi Könyvtár, Szabadka, 2007, 153–158.

²⁰ Kosztolányi Dezső: *Mágia*. Verseskönyv. Tevan A., Békéscsaba, 1912

²¹ Lásd: Todor Manojlović hagyatéka, Történelmi Levéltár, Nagybecskerek (Fond 39 – ikt. sz. 150).

²² Lásd 1908. márc. 10-i naplójegyzetét.

²³ Hózsa Éva: *Kosztolányi-versek, korabeli német fordítások = Hózsa Éva: Melyik Kosztolányi(m)?* Kapcsolatformálódások. Életjel, Szabadka, 2011, 99. [Életjel Könyvek 144.]

²⁴ Kosztolányi Dezső: *Babák = Fáklya*, 1922. márc. 4., 6. sz., 85–86.; Révay József: *A véres költő*. Tanulmány Kosztolányi Dezső Neró-regényéhez = *Fáklya*, 1922. márc. 11., 7. sz., 97–100.

²⁵ Kosztolányi Dezső: *Babák = Érdekes Újság*, 1923, 13. sz., 9. Lásd: *Kosztolányi Dezső írásainak jegyzéke, valamint a róla szóló cikkek gyűjteménye repertóriumokban*. Összegejtőtte: Aradi Réka, Csonki Árpád, Dobos Ida, Domnаниц Anita, Molnár Fábrián, Szabó Laura, Lőrincz Anita. Szerkesztette: Arany Zsuzsanna és Dobás Kata. (Forrás: www.kosztolanyioldal.hu – források/repertóriumok)

közölte.²⁶ Kosztolányinak a becskerekai folyóirattal való kapcsolata érthetőbbé válik, ha tudjuk, hogy szerkesztője az egykori pesti vasutas emigráns, Harsányi-Hesslein József volt, néhány évvel korábban még a *Nyugat* munkatársa.²⁷ Innen eredhet személyes kapcsolatuk, amely később, az első világháborút követően is fennmaradt.

Érdekes a sorsa Kosztolányi *A küszöbön* című elbeszélésének is, amelynek első közlését a Kosztolányi-írások jegyzéke 1924 áprilisára datálja.²⁸ Pontosabban ezt a közlését ismeri legkorábbinak. Holott, az írás csaknem másfél évvel korábban (!), 1922. december 24-én *Tizenegy perc* címmel jelent meg szülővárosának napilapjában, a szabadkai *Hírlap*ban.²⁹ *A Hírlap* – a Magyar Párt későbbi lapja –, amely „politikai és közgazdasági napilap” volt, 1921. december 16-án indult, és Piukovich János volt a tulajdonosa.³⁰ Feltehetően színvonalas karácsonyi olvasmánynak szánta a szerkesztő, miközben fontos mozzanat volt szerzőjének szabadkai származása is. A Kosztolányi–Piukovich-kapcsolat esetleges behatóbb elemzése derítene több fényt e szabadkai közlés részleteire. Ám, mindentől eltekintve nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy egy sajtótörténeti pontatlanság is hozzájárult ahhoz, hogy e szabadkai Kosztolányi-közlésre mindeddig ne derüljön fény. A Kosztolányi-írások jegyzékének második kötete³¹, amely több bácskai lapot dolgoz fel a Kosztolányi-írások vonatkozásában, s kitér a szabadkai *Hírlap* anyagára is, e szabadkai sajtótermék neve mellett, a vonatkozó sajtótörténeti tények felsorakoztatásával egyetemben – megtévesztő módon – az 1923–1929 évjelzetet közölte.³² Ez úgy (is) értelmezhető, hogy a

²⁶ E tanulmány másodközlés lehet, lévén, hogy *Az Est* három hónappal korábban, 1921. dec. 25-én a szerző megjelölése nélkül hozta *A véres költő* című írást. Lásd: *Kosztolányi Dezső írásainak jegyzéke, valamint a róla szóló cikkek gyűjteménye repertóriumokban*. Összegejtötte: Aradi Réka, Csonki Árpád, Dobos Ida, Domnatics Anita, Molnár Fábián, Szabó Laura, Lőrincz Anita. Szerkesztette: Arany Zsuzsanna és Dobás Kata. (Forrás: www.kosztolanyioldal.hu – források/repertóriumok)

²⁷ Lásd: Hesslein József: *A köztisztviselő-probléma* = *Nyugat*, 1917/18. sz., 433–450.; Hesslein József: *Új társadalmi és politikai berendezkedés* = *Nyugat*, 1918. 2. sz., 143–155. stb.

²⁸ *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke I.* (szerkesztette Arany Zsuzsanna.) Ráció Kiadó, Budapest, 2008, 92. – *A küszöbön* 1924. ápr. 6-án jelent meg a *Pesti Hírlap*ban.

²⁹ Kosztolányi Dezső: *Tizenegy perc* = *Hírlap*, 1922. dec. 24.

³⁰ Kolozsi Tibor: *Szabadkai sajtó (1919–1945)*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1979, 473.

³¹ *Kosztolányi Dezső napilapokban és folyóiratokban megjelent írásainak jegyzéke II.* Határon túli lapok. 1. A bácskai sajtó anyaga (szerkesztette Arany Zsuzsanna). Budapest, 2009. 283.

³² Uo.

Hírlap ebben az időszakban jelent meg, ami természetesen téves! Első száma 1921. december 16-án látott napvilágot. Hogy ezért, vagy másért, ám mindenképpen tény, hogy a lap 1923 előtti példányaikat nem kutatták át, így az 1922. december 24-i Kosztolányi-közlésre sem derülhetett eddig fény.

Végezetül, a maga nemében sokatmondó nagybecskereki *Tükör* riportlap 1934 októberében közölt Kosztolányi Dezsőről szóló írása, amelyben Huszár Sándor, László B. Jenő revolverlapjának műkedvelő poétája kikel „Kosztolányi Dezső írói és emberi személye” ellen (az Ady-támadások miatt), s elrettentő példaként közli Kosztolányi *Lassan lefelé* című versét, amelyet valamivel korábban a szabadkai *Napló* közölt:

*A pohár eltörik
s eltörik a fog.*

*A ruha szétszakad,
s gyengül a szem.*

*Elvész a kulcs, a gomb
s fakul a kedv.*

*A gyertya fogyva fogy,
s lassúbb a vér.*

*A lámpa lezuhan,
s a szív megáll.*

*Jaj nékem és neked,
jaj, jaj nekünk.³³*

„Vers. Vers? Ez vers? Node már engedelmet kérek!?” – áprendálta Kosztolányi líráját Huszár Sándor.³⁴ Az ellenszenvet kiváltó ok Kosztolányinak *Az írástudatlanok árulása* című, Ady-ellenes cikke volt, amelyben, Huszár szerint „»A szegény kisgyermek panaszaiknak picsogó költője”, a „parazita-művész” kétségbe merete vonni Ady zsenialitását.³⁵ A támadás a szabadkai *Napló* ellen is irányult, amely a cikkíró szerint „érthetetlen okokból Kosztolányi Dezsőt fogadta fel kedvenc poétájának”.³⁶ Úgy tűnik azonban,

³³ Kosztolányi Dezső: *Lassan lefelé* = *Tükör*, 1934. okt. 27.

³⁴ Huszár Sándor: *Kosztolányi Dezső* = *Tükör*, 1934. okt. 27.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo.

hogy ezt a cikket mégsem *A Toll* 1929. évi (tehát öt évvel korábbi, már lecsengett) Ady-vitája, azaz Kosztolányi ott közölt írása generálta³⁷, hanem Kosztolányi 1934 tavaszán tett erdélyi körútja, amelyet megelőzően a lapok hasábjain ismét aktuálissá vált az Ady-revizio kérdése.³⁸ Revolverzsurnalisztikáról lévén szó, a becskerek-i *Tükör* írása nem kavart nagyobb vitát a vajdasági magyar sajtóban. Inkább érdekes sajtómegnyilatkozása ez Kosztolányi korabeli bánati ellentáborának – ha egy-két példát leszámítva egyáltalán létezett ilyen!

Az itt ismertetett, illetve felfedett Kosztolányi-közlések mellett, hogy pótolják az eddig ismert publikációinak lajstromát, mindenképpen újabb kutatásokra ösztönözhetnek, hiszen az elmondottakból is kiténik, hogy akad még bőven feltárni való.

F Á K L Y A 85

Kosztolányi Dezső:

Babák.

Bementem a játékosboliba, hol ágyúk és huszárok mellett egy csónedes zugban csupa-csupa babára bukáktam, játékbabákra, melyekkel kislányok szoktak játszani. Köztem és közöttük az alábbi párbeszéd folyt le:

— Hölgyeim, kisasszonyok és hercegnők, tündérek és boszorkák idvözölöm önöket.

— . . .

— Miért nem felelnek?

— . . .

— Kiskorom óta figyelem életüket s csodálkozom, mennyire tud hazudni a kőc, a porcelán meg a fűrészpör. Tulajdonképen önök neveltek engem. Anyám csak szeretelt, csak imádozt. De a hugom babáiba mindig végtelenen szerelmes voltam. Mennyi szivódogás és fejfájás fűződik hozzájuk a vidéki udvaron, a jázminbokrok között. Kegyetlen kínzóim, csöpp mostohák. Ha megszólaltak volna, talán kiábrándítók belőlük. De ők is hallgattak, mint maguk. Micsoda a titkok?

— . . .

— Most türelmem fogytán, igazat a közöny, pávaszeri büszkeségit, fítos és pimasz elegáncéljuk. Ön például, kedves babakisasszony, ugy dőlt oldalra, mintha féltőlani ideges fejfájása volna. Tudom, hogy csak tettei. De a tettetés sikerült és meg kell kérdenem, kit akar hipnotizálni és meghódítani? Engem hiába környékez. Ismerem önt. Valamint azt a kárcsu, fekete hölgyet is, ki mellette egy sarokban az ajkát utánozva csilódság hívem. A szőke virátságosny se különb. Ó már percek óta rámszeget két üvegsemét, mintha én, csak én lennék a világon. Szemébe beleül a lelke. A köny elfutja két üvegsemét. Van önöknek lelkük?

— . . .

— Tudom, hogy ez a nő sem figyel rám és másra gondol, éppen mivel szemembe néz. Csak a francia babák kémlenek. Azok is akkor, mikor lehunyják szempilláikat és az alvást mímelik. Miért is nincs férfibaba? Már a pogányok is csak a nőket mintázták meg. A férfi bohóc volt, csepettő vagy ördög. En pedig el tudok képzelni férfi-babákat is. Kis villamoskalauzok és huszáriszettek, icke-picike doktorok ezüst hőmérővel és apró költöket hosszú hajjal és viaszárga arccal, aztán fehér lisztkereskedőket, vöröstőskö, ripacos szorszósokait, pohos bankárokat, kedves valutasempészeket aranyfoggal, vértől csöpögő rubintszájjal és gyémántszemmel. Miért nem akad babaművész, aki ilyeneket gyárt? Valószínűleg azért, mert a nőket könnyebb utánozni. Csak a nőket lehet utánozni. Milyen fásán utóéneknél litem, milyen közönyösen ferdítelnék a szöveget bevont deszkafalhoz s mégis

F Á K L Y A 97

Révay József:

A véres költő.

— Tamulmány Kosztolányi Dezső Neró-regényéhez. —

Sienkiewiczről kezdve az antikvárgyű regények változagos dialo-
gizált régiségtanokká váltak: uralkodó elemmé vált bennük az exoti-
kum s jogosult a gyáru, hogy bizonyos regényírókat szegényes
fantáziájuk kényesített olyan témákhoz, melyek vérszegény inver-
ziókat minden megerőltetőtől megmentették. Gjellerup (*Der goldene
Zweig*), Schöller (*Tiberius in Capri*), nálunk Véc Irre (*Lygeia*) és
Szilágyi Sándor (. . . Mint a főnteműdar) példái adták annak, hogyan
nem szabad antik tárgyakhoz nyulni. Náluk öncélú volt a műve, de
mihelyt valaki nem tudja friss lélekletással analizálni és motiválni a
Suetonius anekdotás-könyvéből vagy a Tacitus *danse macabre*-jéből
ásvett nyers anyagot, műve már tudatlanságra vagy unalomra hullad,
ha ugyan véletlenül nem olyan mestere a formának, mint Sienkiewicz
vagy Couperus. Sienkiewicz hatásának a formán kívül még egy titka
van: a kettős exotikum, a pogány műve mellett a katalombák keresz-
ténységének első nagyszabású regényes rajza (mert Wiseman *Fabiolá-*
jában ez a rajz erősen egyoldalú, szétfolyó, szemtelenségi), Couperus
azonban, az antikvárgyű regényeknek modern divatos mestere, egészen
a művészi formával, izzó szemével, buja levegőjével hódít. Ha egy
szóval kellene jellemelni, azt mondanám: dekoratív. Kétségteletül
téves utakon járó regényírás, de bizonyos irányban művészet és a
siker igazolta. Ugyancsak a siker igazolta Wasmannont, akinek Nagy
Sándora gígyszíri aranyokban nő tul az ember dimenziókban, szinte a
legendás tomyosodik (akárcsak az antik *Historia Alexandri Magni*
hőse), mint Aischylos tragikus hősei. Itt megszűnik az emberi közösség
érzése, katharizis nem viharzik át lelkünkön, lenyűgöz az antik heroikus
fenség. Wassermann ugyan megpróbálta elensúlyozni ezt a hatást
leírásainak döbbetenes realizmusával, de Nagy Sándorát mégsem érez-
zik embernek egy pillanattig sem.

Neró alakja különösen izgatta minden korok íróinak fantáziáját.
Ingatlan, ellentétben építő, rejtélyes jelene egész sor drámatört fog-
lalkoztatott, sajnos azonban Nerónak nem akadt Isemeje, mint Julius-
nak. Eckstein Neró-regénye ugyancsak a sablon határai közt mozog;
regény- és drámaírók egyformán a borzalmas és vérengző vadállatot
látták Neróban, kiszáraztat Suetonius pletykáit, Dio Cassius adatait,
Tacitus komor képeit, el nem engedték a keresztények dűlőzést,
Róma égését, a kivégzések és perverzítések orgiáit. Mindez a rekvizi-
tium azonban immár kopott és annyira kifacsart, hogy már díszlet-
nek sem jó.

Kosztolányi jó izlése megmentette attól, hogy az ősi kultuszak
ide-odatolagatásával próbáljon új hatásokat elérni; a Neró-problémát
ott fogta meg, ahol még eddig senki, a legszűkebb, de egyáltalán leg-
kínzóbb felületen. Az ő Nerója egyszerűen egy tehetségtelen költő,
az írői dicsőség reménytelen szerelme, aki hatalmi eszközeivel (mert

³⁷ Kosztolányi Dezső: *Az írástudatlanok árulása*. Különvélemény Ady Endréről = *A Toll*, 1929/13. sz., 7–21.

³⁸ Lásd: Kunda Andor: *Kosztolányi erdélyi útja előtt újra aktuális lett egy betemetett kérdés: az Ady-revizio = Napló* (Nagyvárad), 1934. ápr. 5.